

زبان فارسی و گویش‌های ایرانی

سال چهارم، دوره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۸، شماره پیاپی ۷

صفحات ۱۵۲-۱۲۹

بررسی واج‌های گونهٔ براهویی رودبار جنوب

فاطمه شیبانی فرد^۱

دکتر زهره زرشناس^۲

دکتر محمد مطلبی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۸/۷

چکیده

براهویی، زبانی غیرایرانی و از خانوادهٔ زبان‌های دراویدی است که محل اصلی رواج آن، کشور پاکستان است اما در ایران نیز گویشورانی دارد. گروهی از براهویی‌های ایران با جمعیت کمتر از دو هزار نفر در جنوب کرمان زندگی می‌کنند که بخشی از آنها در روستای تم‌میری شهرستان رودبار جنوب و بخشی در شهرستان فاریاب ساکن‌اند و علاوه بر براهویی، به فارسی و نیز گویش رودباری که گویش مسلط منطقه است تکلم می‌کنند. دو قرن مجاورت و همزیستی با بومیان منطقه، باعث به وجود آمدن گونه‌ای جدید از زبان براهویی شده‌است که آن را می‌توانیم براهویی رودبار جنوب بنامیم. موضوع این مقاله، بررسی واج‌های این گونهٔ زبانی، و هدف از آن، استخراج و توصیف آوایی واج‌ها و نیز بررسی و شناخت منشأ واج‌های این گونهٔ زبانی است. منطقهٔ پژوهش، روستای تم‌میری شهرستان رودبار جنوب است. داده‌ها به شیوهٔ میدانی و با مصاحبه با گویشوران مرد و زن، از سطوح مختلف سنی و تحصیلی گردآوری شده‌است.

واژگان کلیدی: زبان براهویی، گونهٔ رودبار جنوب، واج‌شناسی

۱. دانشجوی دکتری فرهنگ و زبان‌های باستانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی fsheybani61@gmail.com

۲. استاد فرهنگ و زبان‌های باستانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۳. استادیار فرهنگ و زبان‌های باستانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان

۱- مقدمه

استان پهناور کرمان را می‌توان به دو منطقه شمالی و جنوبی تقسیم کرد. منطقه جنوبی، در تداول عامه، موسوم به رودبارزمین است که از جنبه‌های گوناگون از جمله شرایط اقلیمی و آب و هوا، فرهنگ عامه و تنوع زبان‌ها و گویش‌های محلی، با کرمان شمالی متفاوت است.

رودبارزمین هفت شهرستان رودبار جنوب، جیرفت، کهنوج، فاریاب، عنبرآباد، قلعه‌گنج و منوجان را در بر می‌گیرد. رودبار (در گویش محلی: ruebâr) از دو جز تشکیل شده‌است: «رود» که منظور رود هلیل است و «بار» (فارسی میانه: bâr) به معنی ساحل. رودبار سرزمینی است شامل جلگه‌های حاصل‌خیز و شهرها و روستاهایی که در دو سوی هلیل‌رود واقع‌اند. هلیل، رودخانه مهم و دائمی این منطقه است و از کوه‌های بافت و لاله‌زار و بحرآسمان سرچشمه می‌گیرد و بعد از مشروب کردن اراضی جلگه جیرفت و رودبار جنوب، به باتلاق جازموریان می‌ریزد (کلانتری خاندانی، ۱۳۸۷: ۵۵).

شهرستان رودبار جنوب با مرکزیت اسلام‌آباد، از شمال به شهرستان عنبرآباد و ریگان، از جنوب به شهرستان قلعه‌گنج، از شرق به شهرستان ایرانشهر و از غرب به شهرستان کهنوج محدود است. جمعیت این منطقه، براساس نتایج سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۰، بالغ بر ۱۰۴۴۲۱ نفر است و از این تعداد ۹۲۱۹۸ نفر در روستاها و یقیه در شهر ساکن‌اند و شغل اکثر آنها کشاورزی است (سازمان آمار و اطلاعات استانداری استان کرمان).

از ویژگی‌های بارز این منطقه، تنوع زبان‌ها و گویش‌های محلی است. از زبان‌ها و گویش‌های مردم، فارسی، رودباری، مُحَمَّدی، گُرتَه، براهویی و بلوچی است. در شهرستان جیرفت تنها به زبان فارسی، با گونه‌های جغرافیایی متعدد تکلم می‌شود. تعداد گویشوران این زبان در سایر شهرستان‌ها اندک است. در شش شهرستان دیگر، مردم به گویش رودباری، البته با گونه‌های متعدد و متنوع تکلم می‌کنند. علاوه بر این، به دلیل تنوع قومی و نژادی ناشی از موقعیت جغرافیایی منطقه، و همجواری با استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان، شاهد زبان‌ها و گویش‌های دیگری نیز هستیم. شمار گویشوران این گونه‌های زبانی، در مقایسه با رودباری و فارسی بسیار کمتر است و عبارت‌اند از: گُرتَه، متداول در بخش‌هایی از شهرستان‌های قلعه‌گنج و رودبار جنوب، مُحَمَّدی در بخشی از شهرستان عنبرآباد و براهویی در بخشی از شهرستان‌های رودبار جنوب و فاریاب. براهویی رودبارزمین، گونه‌ای از زبان براهویی است که زبانی غیرایرانی از خانواده زبان‌های دراویدی هند است.

گویش رودباری که گویش مسلط و غالب در شش شهرستان کرمان جنوبی است از لحاظ تبارشناسی، متعلق به زبان‌های ایرانی نو جنوب غربی است (مطلبی و شیبانی‌فرد، ۱۳۹۲: ۳۱۴). این گویش در گروه گویش‌های بَشکَرَدی (بَشَاگَرَدی) قرار دارد که گرشویچ (۱۹۸۸: ۸۴۶) آنها را به سه زیرشاخهٔ گویش‌های بیرون از منطقهٔ بَشَاگَرَد، بَشکَرَدی شمالی و بَشکَرَدی جنوبی تقسیم می‌کند. وی رودباری را با گویش‌های بندری، مینابی، رودانی و هرمزی در زیرشاخهٔ نخست قرار می‌دهد. به لحاظ جغرافیایی، می‌توان رودباری را حلقهٔ اتصال زبان‌های فارسی و بلوچی به شمار آورد؛ کاربرد این گویش از جنوب، محدودهٔ رواج زبان بلوچی و از شمال محدودهٔ کاربرد زبان فارسی است (صدیقی‌نژاد، ۱۳۹۶: ۲).

اکثر مردم هندوستان به یکی از زبان‌های هندواروپایی، یا به عبارت دقیق‌تر، به یکی از زبان‌هایی که از زبان سنسکریت منشعب شده‌اند، گفت‌وگو می‌کنند. با این حال، در بخش جنوبی این کشور زبان‌های متعددی رایج است که به یک خانوادهٔ مربوط به دوران پیش از هندواروپایی‌ها که هنوز هم در جنوب هند رایج است، وابسته‌اند. این خانوادهٔ زبانی دراویدی^۱ نام دارد و مهم‌ترین اعضای آن عبارت‌اند از: تامیل^۲، تله‌گو^۳ و مالایالام^۴ (آرلاتو، ۱۳۸۴: ۶۲-۶۳). اما خانوادهٔ دراویدی، یک عضو جدامانده نیز دارد که تنها زبان دراویدی خارج از هند است. نام این زبان، براهویی^۵ است که گاهی به صورت براهودی^۶ و براهویگی^۷ نیز دیده می‌شود. براهویی متعلق به شاخهٔ شمالی از خانوادهٔ زبانی دراویدی است. براهویی‌ها عمدتاً در بلوچستان پاکستان زندگی می‌کنند.

دربارهٔ وجه تسمیهٔ «براهویی» دو نظر وجود دارد. در دایره‌المعارف بریتانیکا آمده‌است که «براهویی» واژهٔ بسیار کهن و مطلقاً دراویدی است. اما الفنبین^۸ (۱۹۸۶: ۴) احتمال دراویدی بودن آن را بسیار کم می‌داند. به نظر او صورتی از نام «ابراهیم» در گویش‌های سیراکی^۹ و جتکی^{۱۰} از گویش‌های امروزی پاکستان ممکن است باشد که ضمناً تأکیدی است بر مسلمان بودن براهویی‌ها در مقابل «جَت»‌ها که همسایگان هندوی آنها هستند.

1. Drawidian
2. Tamil
3. Telegu
4. Malayalam
5. Brāhūī, Brāhōī, Birahui
6. Brahuīdi
7. Brahuigi
8. Elfenbein
9. Siraiki
10. Jatki

بخشی از براهویی‌ها حدوداً از قرن ۱۴ میلادی از طریق مرز پاکستان و افغانستان به جنوب شرق ایران مهاجرت کرده‌اند. گروهی از آنها، ۲ قرن پیش از سیستان و بلوچستان به جنوب استان کرمان مهاجرت کرده‌اند که امروزه بخشی در رودبار جنوب و بخشی در فاریاب ساکن‌اند. در رودبار جنوب، براهویی‌ها در روستای تم‌میری^۱ از روستاهای دهستان آب‌سردوئیه از توابع بخش مرکزی زندگی می‌کنند. tom به معنی «تپه»، تپه‌ای باستانی و چند هزارساله است و Meyri به اعتقاد مردم منطقه، «مهری» است، نام بانویی که بر روی این تپه به خاک سپرده شده‌است. براهویی‌های استان کرمان همگی مسلمان و شیعه‌اند. براساس آخرین آمار، تعداد آنها ۱۵۰ خانوار و ۷۵۰ نفر و شغل اصلی آنها کشاورزی و دامداری است. همجواری با مردم رودبارزمین و آمیختگی با آنها در طول این دو قرن، باعث شده‌است براهویی‌ها در اغلب مؤلفه‌های فرهنگی با رودباری‌ها همگون شوند. براهویی‌ها مسلمان و بر مذهب اهل سنت‌اند، لیکن براهویی‌های رودبارزمین همگی تغییر مذهب داده و شیعه شده‌اند. نوع پوشش، آداب و رسوم براهویی‌ها تفاوتی با رودباری‌های اصیل ندارد. تنها وجه تمایز براهویی‌ها با رودباری‌های اصیل، تفاوت‌های ظاهری و زبان است؛ براهویی‌های رودبار همگی سه‌زبان‌اند. در بین خود، به براهویی تکلم می‌کنند و با رودباری‌ها، به گویش رودباری و با غیر رودباری‌ها، به زبان فارسی سخن می‌گویند. اگرچه دو قرن جدایی، ارتباط براهویی‌های کرمان را با خویشاوندان سیستانی و بلوچستانی آنها قطع کرد، لیکن در سال‌های اخیر با گسترش و تسهیل ارتباطات، کم‌وبیش تعاملاتی دارند. تغییرات زبانی دو قرن که عمدتاً ناشی از تأثیرپذیری براهویی‌های رودبار جنوب از گویش‌های همجوار از جمله رودباری است، سبب شده گونه‌ای زبانی، متفاوت از براهویی سیستان و بلوچستان شکل گیرد. این تفاوت‌ها بیشتر در سطح آوایی و واژگانی است و ارتباط بین گویشوران این دو گونه امکان‌پذیر است. براهویی‌های کرمان با محدود براهویی‌های پاکستانی نیز که در میناب ساکن‌اند می‌توانند البته با دشواری‌هایی گفت‌وگو کنند.

۲- پیشینه تحقیق

در پاکستان مطالعات براهویی از اوایل قرن بیستم آغاز شد. اولین مطالعات علمی دربارهٔ این زبان را دنیز بری (۱۹۰۹) - که او را پدر زبان براهویی می‌خوانند - انجام داد. میخائیل س. اندرونو^۲ (۱۹۸۰، ۲۰۰۱، ۲۰۰۳) در دو کتاب خود با عنوان *زبان براهویی* که در دو نسخهٔ انگلیسی و روسی چاپ شد، براهویی پاکستان را از نظر واژگانی و صرفی و نحوی

1. Tom-Meyri
2. Mikhail S, Andronow

مطالعه کرد و در آخر کتاب چندین متن براهویی را آورد. وی در کتاب دستور تطبیقی زبان‌های دراویدی، به بررسی تطبیقی واجی، واژگانی و صرفی و نحوی زبان‌های خانواده دراویدی از جمله براهویی پرداخت.

جوزف الفنبین زبان‌شناس آلمانی در کنار پژوهش‌های گویش بلوچی، دو پژوهش در حوزه واج‌شناسی براهویی سیستان کرد؛ نخستین پژوهش (۱۹۸۶) بحثی تاریخی پیرامون قوم براهویی است و معرفی واج‌های این زبان است. دومین پژوهش (۱۹۹۹) در فصلی جداگانه، در کتاب *واج‌شناسی زبان‌های آفریقایی و آسیایی*، با عنوان زبان براهویی بررسی واج‌های این گونه است.

مطالعه گونه‌های زبان براهویی سیستان و بلوچستان ایران، در سال‌های اخیر دوباره آغاز شده اما هنوز در قالب کار پژوهشی ارائه نگردیده‌است. بویژه تاکنون پژوهشی در گونه براهویی رودبار جنوب نشده‌است.

گویش‌ها از مهم‌ترین میراث فرهنگی و زبانی یک ملت‌اند و بررسی و مطالعه و ثبت و گردآوری آنها اهمیت بسزایی دارد. گویش براهویی رودبار جنوب، از گویش‌های غیرایرانی است و تحت تأثیر گویش ایرانی همجوار قرار گرفته‌است و از این نظر در مطالعات زبان‌شناسی تطبیقی اهمیت دارد. علاوه بر این، طبق گزارش‌های یونسکو، زبان براهویی در فهرست زبان‌های در معرض نابودی جهان معرفی شده‌است به طوری که گونه رودباری این زبان، کمتر از ۱۰۰۰ نفر گویشور دارد و نسبت به سایر گونه‌های براهویی در معرض آسیب بیشتری است.

۳- واج‌های براهویی رودبار جنوب

در این بخش، با روش جفت کمینه و جانشین‌سازی، واج‌های این گویش استخراج و توصیف آوایی می‌شوند. با توجه به قلت واژه‌های اصیل براهویی که نتیجه قرض‌گیری‌های زیاد این گویش از زبان‌های دیگر به‌ویژه بلوچی، رودباری و فارسی است، در موارد زیادی نمونه‌های آمده اصالت براهویی ندارد. آنگاه واج‌های به دست آمده، با واج‌های براهویی پاکستان مقایسه می‌شود تا شباهت‌ها و تفاوت‌های آن دو آشکار گردد. در آخر، با بررسی واج‌های گویش‌های تأثیرگذار بر براهویی، منشأ واج‌های خاص گونه رودبار جنوب مشخص می‌گردد.

۳-۱- همخوان‌ها

۳-۱-۱- استخراج و توصیف همخوان‌ها^(۱)

/b/: دولبی، انسدادی، واک‌دار

همخوان /b/ در دراویدی شمالی متقدم^۱ به صورت *v- وجود داشته که در زبان براهویی متقدم^۲، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /b/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /b/ از تقابل آن با /p/ و /m/ مشخص می‌شود.

/b/		/p/	
/bie/	نمک	/pie/	مدفوع
/b/		/m/	
/baš/	بیدار	/maš/	کوه

/p/: دولبی، انسدادی، بی‌واک

همخوان /p/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت *-pp, *-p وجود داشته که در زبان براهویی متقدم براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /p/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /p/ از تقابل آن با /b/، /y/ و /m/ مشخص می‌شود. /p/ با /b/ این تقابل قبلاً در مورد /b/ انجام شد (نک. /b/).

/p/		/y/	
/pie/	مدفوع	/yie/	آن
/p/		/m/	
/per/	باران	/mer/	دعوا

/d/: دندان‌ی، انسدادی، واک‌دار

همخوان /d/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت *-t, *-ḏ وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /d/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /d/ از تقابل آن با /t/، /s/، /z/ و /ʒ/ مشخص می‌شود.

/d/		/t/	
/dir/	آب	/tir/	تیر، سوزش

1. Proto North Dravidian
2. Proto Brahui

/d/		/s/	
/dâ/	این	/sâ/	جو
/d/		/z/	
/du/	دست	/zu/	زود، تند
/d/		/ʔ/	
/dâl/	آش	/ʔâl/	جن

/t/: دندانی، انسدادی، بی‌واک

همخوان **/t/** در دراویدی شمالی متقدم به صورت ***t-** وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل **/t/** ظاهر شده‌است. وضع واجی **/t/** از تقابل آن با **/n/**، **/k/** و **/s/** مشخص می‌شود. **/t/** با **/d/**: این تقابل قبلاً در مورد **/d/** انجام شد (نک. **/d/**).

/t/		/n/	
/jenta/	خودش	/jenna/	خودت
/t/		/s/	
/-ot/	شناسه اول شخص مفرد	/-os/	شناسه دوم شخص مفرد
/t/		/ʔ/	
/pât/	کفش	/pât/	شیر

/d/: برگشتی، کامی، انسدادی، بی‌واک

همخوان **/d/** در دراویدی شمالی متقدم به صورت ***z-**، ***ʔ-** وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل **/d/** ظاهر شده‌است. وضع واجی **/d/** از تقابل آن با **/t/** و **/x/** مشخص می‌شود.

/d̪/		/d/	
/kad̪/	قَد	/kad/	چال
/d̪/		/t/	
/kod̪/	لانه مرغ	/kot/	سوراخ
/d̪/		/x/	
/led̪/	گردن	/lex/	گردن

البته این تقابل در میان نسل جدید براهویی از میان رفته و /d/ جایگزین /d/ شده‌است.

/t/: برگشتی، کامی، انسدادی، واک‌دار

همخوان /t/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -t* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /t/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /t/ از تقابل آن با /t/ و /n/ مشخص می‌شود.

/t/		/t/	
/yiet/	بُز	/yiet/	بده (فعل امر)
/t/		/n/	
/got/	گلو، گردن	/not/	آرد

این تقابل نیز در میان نسل جدید براهویی، از میان رفته و /t/ جایگزین /t/ شده‌است.

/g/: کامی، انسدادی، واک‌دار

همخوان /k/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -g* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /g/ ظاهر شده‌است.

/g/		/k/	
/giš/	نوعی درخت بیابانی	/kiš/	آب بینی

/k/: کامی، انسدادی، بی‌واک

همخوان /k/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -k*، -c* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /k/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /k/ از تقابل آن با /g/، /č/ و /ɣ/ مشخص می‌شود. /k/ با /g/ این تقابل قبلاً در مورد /g/ انجام شد (نک. /g/).

/k/		/č/	
/lok/	کوتاه	/loč/	فلج
/k/		/ɣ/	
/arak/	عرق	/aray/	شوهر

/ʔ/: چاکنایی، انسدادی، بی‌واک

همخوان /ʔ/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -ʔ* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /ʔ/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /ʔ/ از تقابل آن با /d/ و /m/ مشخص می‌شود. /ʔ/ با /d/ این تقابل قبلاً در مورد /d/ انجام شد (نک. /d/).

/ʔ/		/m/	
/ʔoč/	شتر	/moč/	همه

/j/: لثوی-کامی، انسدادی-سایشی، واک‌دار

همخوان /j/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -j* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /j/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /j/ از تقابل آن با /č/ مشخص می‌شود.

/j/		/č/	
/jâr/	صدا، فریاد	/čâr/	چهار
/poĵ/	پارچه	/poč/	لباس

/č/: لثوی-کامی، انسدادی-سایشی، بی‌واک

همخوان /č/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -c* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /č/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /č/ از تقابل آن با /k/، /š/، /l/ و /j/ مشخص می‌شود.

/č/		/k/	
/loč/	فلج	/lok/	کوتاه
/č/		/š/	
/oč/	شتر	/oš/	بن مضارع فعل سوزاندن
/č/		/l/	
/čok/	مرغ	/lok/	کوتاه

/č/ با /j/: این تقابل قبلاً در مورد /č/ انجام شد (نک. /č/).

/v/: لبی-دندانی، سایشی، واک‌دار

همخوان /v/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -v* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /v/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /v/ از تقابل آن با /m/ مشخص می‌شود.

/v/		/m/	
/vâr/	تندرستی	/mâr/	پسر

/f/: لبی-دندانی، سایشی، بی‌واک

همخوان /f/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -v* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /f/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /f/ از تقابل آن با /n/ و /k/ مشخص می‌شود.

/f/		/n/	
/xaf/	گوش	/xan/	چشم
/f/		/k/	
/xaf/	گوش	/xał/	درد

/z/: لثوی، سایشی، واک‌دار

همخوان /z/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -z* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /z/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /z/ از تقابل آن با /s/ و /d/ مشخص می‌شود.

/z/		/s/	
/zel/	کود مرغ	/sel/	پوست

/z/ با /d/ این تقابل قبلاً در مورد /d/ انجام شد (نک. /d/).

/s/: لثوی، سایشی، بی‌واک

همخوان /d/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -nd*, -s*, -cc* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /s/ ظاهر شده‌است. /s/ از تقابل با /š/ و /z/ مشخص می‌شود.

/s/		/š/	
/ris-/	مادهٔ مضارع فعل بافتن	/riš-/	ریش

/s/ با /z/ این تقابل قبلاً در مورد /z/ انجام شد (نک. /z/).

/ž/: لثوی-کامی، سایشی، واک‌دار

همخوان /ž/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت *-ž- وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /ž/ ظاهر شده‌است.

این همخوان در آغاز و پایان هیچ واژه‌ای دیده نمی‌شود. تنها کاربرد آن در واژهٔ požža (مو) است. همچنین در واژه‌های دخیل از رودباری، تبدیل یافتهٔ /j/ قبل از /d/ است:

taždid	تجدید	aždahâ	اژدها
možda	مژده (اسم خاص)	hažda	هجده

در این موارد، به تبعیت از رودباری، ž را می‌توان واج‌گونهٔ /j/ دانست.

/š/: لثوی-کامی، سایشی، بی‌واک

همخوان /š/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت *-cc- وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /š/ ظاهر شده‌است.

وضع واجی /š/ از تقابل آن با /s/ و /č/ مشخص می‌شود.

/š/ با /s/: این تقابل قبلاً در مورد /s/ انجام شد (نک. /s/).

/š/ با /č/: این تقابل قبلاً در مورد /č/ انجام شد (نک. /č/).

/ɣ/: ملازی، سایشی، واک‌دار

همخوان /ɣ/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -ɣ- وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /ɣ/ ظاهر شده‌است.

وضع واجی /ɣ/ از تقابل آن با /k/ مشخص می‌شود. این تقابل قبلاً در مورد /k/ انجام شد

(نک. /k/).

/x/: ملازی، سایشی، بی‌واک

همخوان /x/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت *-x, *k- وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /x/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /x/ از تقابل آن با /x^w/، /h/ و /n/ مشخص می‌شود.

/x/		/x ^w /	
/xaf/	گوش	/x ^w âf-/	بن مضارع فعل چریدن
/x/		/h/	
/xad/	پستان	/had/	استخوان
/x/		/n/	
/xan/	چشم	/nan/	شب

/h/: چاکنایی، سایشی، بی‌واک

همخوان /h/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت *-h- وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /h/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /h/ از تقابل آن با /x/ مشخص می‌شود.
/h/ با /x/: این تقابل قبلاً در مورد /x/ انجام شد (نک. /x/).

/m/: دولبی، خیشومی

همخوان /m/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت *-m- وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /m/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /m/ از تقابل آن با /p/، /b/، /n/ و /v/ مشخص می‌شود.
/m/ با /p/: این تقابل قبلاً در مورد /p/ انجام شد (نک. /p/).
/m/ با /b/: این تقابل قبلاً در مورد /b/ انجام شد (نک. /b/).
/m/ با /v/: این تقابل قبلاً در مورد /v/ انجام شد (نک. /v/).

/m/		/n/	
/mâr/	پسر	/nâr/	انار

/n/: دندانی، خیشومی

همخوان /n/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت *-n, *n وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /n/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /n/ از تقابل با /l/, /x/, /k/, /m/, /t/ و /f/ مشخص می‌شود.

/n/		/l/	
/not/	آرد	/lot/	چوب درخت خرما
/n/		/x/	
/nan/	شب	/xan/	چشم
/n/		/ʎ/	
/xan/	چشم	/xal/	درد

/n/ با /m/: این تقابل قبلاً در مورد /m/ انجام شد (نک. /m/).

/n/ با /t/: این تقابل قبلاً در مورد /t/ انجام شد (نک. /t/).

/n/ با /f/: این تقابل قبلاً در مورد /f/ انجام شد (نک. /f/).

/l/: لثوی، کناری، واک‌دار

همخوان /l/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت *-l, *l وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /l/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /l/ از تقابل آن با /r/, /č/, /k/ و /n/ مشخص می‌شود.

/l/		/r/	
/kol/	نوعی درخت	/kor/	گلّه
/elâr/	خرما	/erâr/	کجا؟
/l/		/č/	
/lok/	کوتاه	/čok/	مرغ
/l/		/ʎ/	
/xal/	آتش	/xal/	درد

/l/ با /n/: این تقابل قبلاً در مورد /n/ انجام شد (نک. /n/).

/ʎ/: لثوی، سایشی، واک‌دار

همخوان /ʎ/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -ʎ* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /ʎ/ ظاهر شده‌است.

وضع واجی /ʎ/ از تقابل آن با /t/، /l/، /f/ و /n/ مشخص می‌شود.

/ʎ/		/t/	
/ʎit/	مگس	/ʎit/	خواهر

/ʎ/ با /t/: این تقابل قبلاً در مورد /t/ انجام شد (نک. /t/).

/ʎ/ با /l/: این تقابل قبلاً در مورد /l/ انجام شد (نک. /l/).

/ʎ/ با /f/: این تقابل قبلاً در مورد /f/ انجام شد (نک. /f/).

/ʎ/ با /n/: این تقابل قبلاً در مورد /n/ انجام شد (نک. /n/).

/r/: لثوی، زنشی، واک‌دار

همخوان /r/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -r*، *r وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /r/ ظاهر شده‌است.

وضع واجی /r/ از تقابل آن با /l/، /ʎ/ و /r/ مشخص می‌شود.

/r/ با /l/: این تقابل قبلاً در مورد /l/ انجام شد (نک. /l/).

/r/		/ʎ/	
/tar/	آزاد، رها	/tar-/	ماده مضارع فعل بریدن
/r/		/r/	
/por/	خاکستر	/por/	فراوان
/mor/	نوعی میش	/mor/	دور

/r/: برگشتی، زنشی، واک‌دار

همخوان /r/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت -r* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /r/ ظاهر شده‌است.

وضع واجی /r/ از تقابل آن با /ʎ/ مشخص می‌شود. این تقابل قبلاً در /r/ انجام شد (نک. /r/).

۲: چندزنجی، کناری

همخوان /r/ در ایرانی باستان به صورت *-nd* و در ایرانی میانه^۱ به صورت r وجود داشته که در گویش رودبار جنوب و گونهٔ براهویی رودبار جنوب به شکل /r/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /r/ از تقابل آن با /r/ مشخص می‌شود. این تقابل قبلاً در /r/ انجام شد (نک. /r/)

/y/: کامی، نیم‌صوت، واک‌دار

همخوان /y/ در دراویدی شمالی متقدم به صورت *-y* وجود داشته که در زبان براهویی متقدم، براهویی سیستان و براهویی رودبار جنوب به شکل /y/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /y/ از تقابل آن با /p/ مشخص می‌شود. این تقابل قبلاً در /p/ انجام شد (نک. /p/).

/g^w/: کامی، انسدادی، واک‌دار، لبی‌شده

همخوان /g^w/ در ایرانی باستان^۲ و زبان اوستایی^۳ به صورت *-g, *w* وجود داشته که در گویش رودبار جنوب و گونهٔ براهویی رودبار جنوب به شکل /g^w/ ظاهر شده‌است. این واج تنها در چند وام‌واژهٔ معدود رودباری، و صرفاً در جایگاه آغازین به کار می‌رود:

g ^w alm	آبگیر	g ^w azik	زنبور
g ^w am [kaneng]	فرصت کردن	g ^w ar	کنار

وضع واجی /g^w/ از تقابل با /x^w/ مشخص می‌شود.

/x ^w /		/g ^w /	
/g ^w âf-/	بن مضارع فعل بافتن	/x ^w âf-/	بن مضارع فعل چراندن

/x^w/: ملازی، سایشی، بی‌واک، لبی‌شده

همخوان /x^w/ در ایرانی باستان به صورت *-hw* و در زبان اوستایی به صورت x^v وجود داشته که در گویش رودبار جنوب و گونهٔ براهویی رودبار جنوب به شکل /x^w/ ظاهر شده‌است. وضع واجی /x^w/ از تقابل آن با /x/ و /g^w/ مشخص می‌شود. /x^w/ با /x/: این تقابل قبلاً در مورد /x/ انجام شد (نک. /x/).

1. Middle Iranian
2. Old Iranian
3. Avesta

/x^w/ با /g^w/: این تقابل قبلاً در مورد /g^w/ انجام شد (نک. /g^w/).

با توجه به آنچه گذشت، مشخص می‌گردد که براهویی رودبار جنوب دارای ۳۰ واج همخوانی است که در جدول زیر همراه با توصیف آوایی آورده شده‌اند.

جدول ۱: همخوان‌های گونه‌ی زبانی براهویی رودبار جنوب

چاکنایی		نرکامی		برگشتی		کامی-لثوی		دندانی		لیبی		
-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	
?		k	g	t̥	d			t	d	p	b	انسدادی
						č	ǰ					مرکب
h		x	ɣ			š	ž	s	z	f	v	سایشی
									n		m	خیشومی
					ɭ			l				کناری/غلطان
					ɾ			r				زنشی
								r				چندزنشی
								y				نیم‌مصوت
همخوان‌های دارای ویژگی آوایی ثانویه												
x ^w										نرمکامی سایشی لیبی شده		
g ^w										نرمکامی انسدادی لیبی شده		

جدول ۲: همخوان‌های براهویی پاکستان

چاکنایی		نرکامی		برگشتی		کامی-لثوی		دندانی		لیبی		
-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	
?		k	g	t̥	d			t	d	p	b	انسدادی
						č	ǰ					مرکب
h		x	ɣ			š	ž	s	z	f	v	سایشی
					ɳ				n		m	خیشومی
					ɭ			l				کناری/غلطان
					ɾ			r				زنشی
								y				نیم‌مصوت

جدول ۳: همخوان‌های براهویی سیستان

چاکنایی		نرکامی		برگشتی		کامی-لثوی		دندانی		لبی		
-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	
?		k	g	t̥	d			t	d	p	b	انسدادی
						č	ǰ					مرکب
h		x	ɣ			š	ž	s	z	f		سایشی
					(n)				n		m	خیشومی
					ɫ				l			کناری/غلطان
					r				r			زنشی
									r			چندزنشی
									y	w		نیم‌مصوت

جدول ۴: همخوان‌های گویش رودباری

چاکنایی		نرکامی		کامی-لثوی		دندانی		لبی		
-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	
?		k	g			t	d	p	b	انسدادی
				č	ǰ					مرکب
h		x	ɣ	š	ž	s	z	f	v	سایشی
							n		m	خیشومی
							l			کناری/غلطان
							r			زنشی
							r			چندزنشی
							y			نیم‌مصوت

همخوان‌های دارای ویژگی آوایی ثانویه	
x ^w	نرمکامی سایشی لبی شده
g ^w	نرمکامی انسدادی لبی شده

از مقایسهٔ همخوان‌ها، مشخص می‌گردد که:

۱- این سه گونهٔ براهویی در این همخوان‌ها مشترک‌اند:

/p/, /b/, /m/, /t/, /d/, /n/, /t̥/, /d̥/, /f/, /s/, /z/, /š/, /ž/, /č/, /ǰ/, /k/, /g/, /x/, /ɣ/, /h/, /ʔ/, /r/, /t̥/, /ɫ/, /r̥ /, /y/

- ۲- گونه پاکستانی و سیستانی /ɲ/ دارد و گونه رودباری ندارد. البته این همخوان تنها در وام‌واژه‌ها به کار رفته‌است. در گونه رودباری این واج به /n/ تبدیل شده‌است.
- ۳- گونه رودباری علاوه بر همخوان زنشی /r/، دارای واج چندزنشی /r/ است اما گونه پاکستانی و سیستانی فاقد آن است. در گویش رودباری /r/ زنشی در تقابل با /r/ چندزنشی قرار می‌گیرد (صدیقی‌نژاد و مطلبی، ۱۳۹۶: ۲۶). لذا می‌توان ادعا کرد که این واج چندزنشی از طریق وام‌واژه‌های گویش رودباری وارد واجگان براهویی رودبار شده‌است.
- ۴- در گونه رودبار جنوب، علاوه بر واج‌های /g/ و /x/، جفت‌واج‌های لبی‌شده /gʷ/ و /xʷ/ نیز وجود دارد که دو گونه دیگر فاقد آن هستند. این دو همخوان از واج‌های خاص گویش رودباری‌اند که از طریق وام‌واژه‌ها، به براهویی راه یافته‌اند.

۳-۲-۱- واژه‌ها

/a/: پیشین، باز، گسترده

براهویی رودبار جنوب < براهویی سیستان و بلوچستان < براهویی متقدم < دراویدی شمالی
متقدم. *a < a < a < a

وضع واجی /a/ از تقابل آن با /â/، /e/، /o/، /u/ و /i/ مشخص می‌شود.

/a/		/â/	
/daɣar/	بزغاله	/daɣâr/	زمین
/a/		/e/	
/araɣ/	شوهر	/eraɣ/	نان
/maš/	کوه	/meš/	خاک
/a/		/o/	
/nat/	پا	/not/	آرد
/a/		/u/	
/nat/	پا	/nut/	اسکناس
/a/		/i/	
/tâta/	دایی	/tâti/	داخل

/e/: پیشین، نیم‌باز، گسترده

براهویی رودبار جنوب < براهویی سیستان و بلوچستان < براهویی متقدم < دراویدی شمالی
متقدم. *e < e < e < e

وضع واجی /e/ از تقابل آن با /â/، /i/، /a/ و /u/ مشخص می‌شود.

/e/ با /a/ این تقابل قبلاً در مورد /a/ انجام شد (نک. /a/).

/e/		/i/	
/tâte/	خاله	/tâti/	داخل
/e/		/i/	
/se/	سه (در بیست‌وسه و ...)	/sâ/	جو
/e/		/i/	
/se/	سه (در بیست‌وسه و ...)	/su/	گوشت

/i/: پیشین، بسته، گسترده

براهویی رودبار جنوب < براهویی سیستان و بلوچستان < براهویی متقدم < دراویدی شمالی
متقدم. *i<i<i<i

وضع واجی /i/ از تقابل آن با /a/، /e/، /u/ و /ie/ مشخص می‌شود.

/i/ با /a/ این تقابل قبلاً در مورد /a/ انجام شد (نک. /â/).

/i/ با /e/ این تقابل قبلاً در مورد /e/ انجام شد (نک. /e/).

/i/		/u/	
/si/	روغن	/su/	گوشت
/i/		/ie/	
/dir/	آب	/dier/	چه کسی؟ کی؟

/u/: پسین، بسته، گرد

براهویی رودبار جنوب < براهویی سیستان و بلوچستان < براهویی متقدم < دراویدی شمالی
متقدم. *u<u<u<u

وضع واجی /u/ از تقابل آن با /i/، /a/، /â/، /e/، /o/ و /ue/ مشخص می‌شود.

/u/ با /i/ این تقابل قبلاً در مورد /i/ انجام شد (نک. /i/).

/u/ با /a/ این تقابل قبلاً در مورد /a/ انجام شد (نک. /a/).

/u/		/â/	
/du/	دست	/dâ/	این

/u/ با /e/ این تقابل قبلاً در مورد /e/ انجام شد (نک. /e/).

/u/		/o/	
/sur/	سور، مهمانی	/sor/	بغض
/u/		/ue/	
/du/	دست	/due/	قاشق

/o/: پسین، نیمه باز، گرد

براهویی رودبار جنوب < براهویی سیستان و بلوچستان < براهویی متقدم < دراویدی شمالی
متقدم. *o<o<o<o

وضع واجی /o/ از تقابل آن با /a/ و /u/ مشخص می‌شود.

/o/ با /a/: این تقابل قبلاً در مورد /a/ انجام شد (نک. /a/).

/o/ با /u/: این تقابل قبلاً در مورد /u/ انجام شد (نک. /u/).

/â/: پسین، باز، گرد

براهویی رودبار جنوب < براهویی سیستان و بلوچستان < براهویی متقدم < دراویدی شمالی
متقدم. *â<â<â<â

وضع واجی /â/ از تقابل آن با /a/، /i/، /u/ مشخص می‌شود.

/â/ با /u/: این تقابل قبلاً در مورد /u/ انجام شد (نک. /u/).

/â/ با /i/:

/â/		/i/	
/sâ/	جو	/si/	روغن

/â/ با /a/: این تقابل قبلاً در مورد /a/ انجام شد (نک. /a/).

۳-۱-۳- واکه‌های مرکب

در براهویی رودبار تنها دو واکه مرکب دیده می‌شود: /ie/ و /ue/

/ue/: هنگام تولید این واکه مرکب، اندام گفتار به صورت پیوسته از موقعیت تولید /u/ به
موقعیت تولید /e/ می‌رود.

وضع واجی /ue/ از تقابل آن با /u/، /o/ و /â/ مشخص می‌شود.

/ue/ با /u/ این تقابل قبلاً در مورد /u/ انجام شد (نک. /u/).

/ue/		/o/	
/muer/	نوعی علف	/mor/	نوعی میش
/ue/		/â/	
/muer/	نوعی علف	/mâr/	پسر

/ie/: هنگام تولید این واژه مرکب، اندام گفتار به صورت پیوسته از موقعیت تولید /i/ به موقعیت تولید /e/ می‌رود.

وضع واجی /ie/ از تقابل آن با /i/ و /â/ مشخص می‌شود.

/ie/ با /i/: این تقابل قبلاً در مورد /i/ انجام شد (نک. /i/).

/ie/ با /â/:

/ie/		/â/	
/die/	روز	/dâ/	این

با توجه به آنچه گذشت، مشخص می‌گردد که براهویی رودبار دارای ۶ واژه ساده و ۲ واژه مرکب است که در جدول زیر آورده شده‌اند:

جدول ۵: واژه‌های براهویی رودبار جنوب

i				u	واژه‌های ساده
	e		o		
		a, â			
ie				ue	واژه‌های مرکب

اکنون لازم است نگاهی به واژه‌های براهویی پاکستان، براهویی سیستان و نیز گویش محلی رودباری بیندازیم تا موارد اشتراک و افتراق گونه رودباری با آن در گونه دگر مشخص گردد.

جدول ۶: واژه‌های براهویی پاکستان

i, ī				u, ū	واژه‌های ساده
	e, ē		o		
		a, ā			
ei		ai, āi		au	واژه‌های مرکب

جدول ۷: واک‌های براهویی سیستان

i, ī				u, ū	واک‌های ساده
	e		o		
		a, ā			
ay				aw	واک‌های مرکب

جدول ۸: واک‌های گویش رودباری

i				u	واک‌های ساده
	e		o		
		a, â			
ie				ue	واک‌های مرکب

از مقایسهٔ واک‌ها در این گونه‌ها، مشخص می‌گردد که:

- ۱- واک‌های براهویی رودبار با واک‌های دو گونهٔ پاکستانی و سیستانی اختلافاتی دارد.
- ۲- واک‌های براهویی رودبار مطابقت تام با واک‌های گویش رودباری دارد؛ براهویی رودبار واک‌های خاص گویش رودباری را نیز پذیرفته‌است. /ie/ و /ue/ واک‌های مرکب خاص گویش رودباری‌اند که به ترتیب جانشین واک‌های سادهٔ /ē/ و /ō/ ایرانی میانه‌اند (برای واک‌های مرکب رودباری نک. صدیقی‌نژاد و مطلبی). در براهویی رودبار این دو واک مرکب، هم در وام‌واژه‌های رودباری و هم در واژه‌های اصیل براهویی به کار رفته‌اند.

۴- نتیجه‌گیری

براهویی‌های جنوب استان کرمان، حدود دو قرن پیش، از براهویی‌های سیستان و بلوچستان جدا شده‌اند. قطع ارتباطات با همزبانان، مجاورت و همنشینی با رودباری‌ها، استفاده از گویش رودباری برای ارتباط با بومیان اصلی منطقه، سبب شکل‌گیری گونه‌ای زبانی در این طایفهٔ کم‌جمعیت شده‌است که با براهویی سیستان و بلوچستان تفاوت‌های آوایی، واژگانی و حتی صرفی و نحوی دارد. در این پژوهش با استفاده از روش جفت کمینه، همخوان‌ها و واک‌های براهویی گونهٔ رودبار جنوب استخراج و توصیف گردیده‌اند، سپس به بررسی منشأ موارد اختلاف با گونه‌های سیستانی و پاکستانی پرداخته شده‌است. می‌توان ویژگی‌های واج‌های این گونهٔ زبانی را به صورت زیر خلاصه و جمع‌بندی کرد:

- ۱- در این گونهٔ زبانی ۳۰ واج همخوانی زیر وجود دارد:
/p/, /b/, /m/, /t/, /d/, /n/, /t̪/, /d̪/, /f/, /v/, /s/, /z/, /š/, /ž/, /č/, /j/, /k/, /g/, /x/, /ɣ/, /h/, /ʎ/, /r/, /r̪/, /r̥/, /l/, /ʎ /, /y/, /g^w/, /x^w/.
- ۲- همخوان /n/ دراویدی که در براهویی پاکستان دیده می‌شود و در براهویی سیستان در وام‌واژه‌ها به کار رفته، در گونهٔ رودباری به /n/ تبدیل شده‌است.
- ۳- در گویش رودباری کرمان، همخوان زنشی /r̪/ در تقابل واج چندزنشی /r̪/ قرار می‌گیرد. از آنجا که گونهٔ پاکستانی و سیستانی فاقد واج چندزنشی /r̪/ است می‌توان نتیجه گرفت که این واج از طریق وام‌واژه‌های گویش رودباری وارد واجگان براهویی رودبار شده‌است.
- ۴- در براهویی رودباری، جفت‌واج‌های لبی‌شدهٔ /g^w/ و /x^w/ نیز وجود دارد که دو گونهٔ دیگر آن را ندارد. این دو از واج‌های خاص گویش رودباری‌اند که از طریق وام‌واژه‌ها، به براهویی راه یافته‌اند.
- ۵- براهویی رودبار دارای ۸ واج واکه‌ای است که عیناً همان واکه‌های گویش رودباری کرمان است.
- ۶- /ie/ و /ue/ واکه‌های مرکب خاص گویش رودباری‌اند که به ترتیب جانشین واکه‌های سادهٔ /ē/ و /ō/ ایرانی میانه‌اند. در براهویی رودبار این دو واکهٔ مرکب، هم در وام‌واژه‌های رودباری و هم در واژه‌های اصیل براهویی به کار رفته‌اند.

پی‌نوشت

۱. داده‌های واجی زبان‌های دراویدی از کتاب A Comparative Grammar of the Dravidian Languages از میخائیل. اس. اندرونوو، داده‌های واجی گونهٔ براهویی پاکستان از کتاب The Brahui Language از دی. اس. بری و کتاب The Brahui Language از میخائیل. اس. اندرونوو، و داده‌های واجی گونهٔ زبانی براهویی سیستان و بلوچستان از پژوهش‌های جوزف الفنیبن در دو اثرش با نام Brahui استخراج شده‌است.

منابع

- آرلاتو، آ. ۱۳۸۴. درآمدی بر زبان‌شناسی تاریخی، ترجمه ی. مدرسی تهرانی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- اداره کل آمار و اطلاعات استانداری کرمان. ۱۳۹۶. *سالنامه آماری استان کرمان*.
- صدیقی‌نژاد، س. و خلیفه‌لو، ف. ۱۳۹۶، «معرفی پاره‌ای از مختصات واجی منحصر به فرد گویش رودباری کرمان»، *ادب و زبان*، ۲۰ (۴۱): ۱۸۳-۲۰۴.
- کلانتری خاندانی، ح. ۱۳۸۷. *سیری در جغرافیای استان کرمان*، کرمان: مرکز کرمان‌شناسی.
- مطلبی، م. ۱۳۸۵. *بررسی گویش رودباری (کرمان)*. رساله دکتری فرهنگ و زبان‌های باستانی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مطلبی، م. و شبیانی‌فرد، ف. ۱۳۹۲. «مواردی از واج‌شناسی تاریخی گویش رودباری کرمان». *ادب و زبان*. (۳۴): ۳۱۱-۳۲۹.
- Andronow, Mikhail S. 1980. *The Brahui Language*. Moscow.
- _____. 2003. *A Comparative Grammar of The Dravidian Languages*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Bray, D.S. 1909. *The Brahui Language. Vol. 1: Introduction and Grammar*, Calcutta.
- Elfenbein, J. 1986. Brahui, *Encyclopædia Iranica*, Columbia University.
- _____. 1999. Brahui phonology. In Alan Kaye (ed), *Phonologies of Asia and Africa*, 797-811
- Skjærwø, P. O. 1988. Baškardi, *Encyclopedia Iranica*, E. Yarshater (ed.) 3: 846-850.